

## *Inleiding*

Goed nieuws is geen nieuws. Zo luidt de ijzeren logica van de media. Dat klinkt misschien nogal negatief en pessimistisch. Maar een krant waarin alleen maar goed nieuws staat, is echt heel erg saai. Deze logica komt dus niet alleen omdat journalisten van nature kritische zeurpieten zijn. Inconsistenties, spanning, onenigheid en ruzie zijn nu eenmaal nieuwswaardiger dan pais en vree, goede samenwerking en eensgezindheid.

Natuurlijk bestaat er wel zoiets als positief nieuws. Na jaren van economische neergang is herstel van de economie absoluut een meldenswaardig feit. Als recessie omslaat in groei staat dat in alle kranten en komt dat in elke nieuwsuitzending. De omslag op de huizenmarkt, grote koerswinsten op de beurs en een dalende werkloosheid moeten de nieuwsconsument natuurlijk niet worden onthouden.

De economische crisis geeft ook weleens reden om te reflecteren op de berichtgeving. Na het jarenlang intensief volgen van de eurocrisis, betrap ik me er weleens op dat ik liever schrijf over weer een crisis rond Griekenland dan over het wonderbaarlijke herstel van Ierland.

Dat komt deels door die medialogica; een nieuwe crisis is nu eenmaal spannender dan het herstelverhaal. Maar er speelt meer. Na zoveel jaar van slecht nieuws over de eco-

nomie en de Europese politiek is het pessimisme in mijn systeem gaan zitten. Goed nieuws gaat er bijna niet meer in.

Een eurocommissaris kan wel zéggen dat de Europese aanpak werkt in landen als Portugal, Spanje en Ierland, maar geloven doe ik dat niet.

Een bankier kan wel zéggen dat zijn bank de crisis weer te boven is, maar dat neem ik niet zomaar aan.

Een premier kan wel zéggen dat we sterker uit de crisis komen, maar op veel meer dan mijn schouderophalen hoeft hij niet te rekenen.

Makelaars hoeven al helemaal niet meer aan te komen met positief huizen nieuws. Net zo min als centrale bankiers hoeven te zeggen dat de weg omhoog is gevonden. Of economische voorspellers dat het aantal werklozen echt snel zal dalen.

Afen toe moet ik mezelf door elkaar schudden. Een kritische blik is goed, een portie argwaan ook. Maar als goed nieuws domweg goed nieuws blijkt te zijn, dan moet dat gemeld, in de krant, op internet, op de televisie.

Sterker nog: nadat ik en veel van mijn collega's jaar na jaar louter en alleen somber stemmende economische berichten over de lezers en kijkers hebben uitgestort, is het ook onze taak om op een nuchtere en eerlijke manier te rapporteren over het licht dat aan het einde van de tunnel zichtbaar is.

## Geen positief nieuws meer

Maar dan gebeurt er iets vreemds. De heftigste reacties komen op positief gestemde analyses en opinies. Als ik besluit

de stand van de economie eens van de zonnige zijde te belichten, komt me dat altijd op felle kritiek te staan.

Volgens de lezers en kijkers die reageren is er helemaal niets te merken van die koopkrachtplussen die ik beschrijf. En als ik het Centraal Bureau voor de Statistiek of het Centraal Planbureau als bron aanvoer, dan deugen die instanties prompt niet. Die zijn dan deel van het complot.

Neem nou deze lezersbrief uit *De Telegraaf*. Dit is een doorsnee reactie op een poging van werkgeversvoorman Hans de Boer om eens een optimistische toon aan te slaan. Hij verkondigde half april 2014 in de krant dat de economie dit jaar weleens meer dan 2 procent zou kunnen groeien. Het komt hem op deze reactie te staan:

‘Wie merkt iets van de “Dikke plus economie”? De gepensioneerden voor langere tijd zeker niets goeds, dat is bekend. En navraag bij werkenden maakt duidelijk dat die er ook niets van merken in hun portemonnee. Werklozen? Misschien die paar die gelukkig weer een baan hebben kunnen verwerven? Natuurlijk wil men goed nieuws snel bekendmaken, maar het vertrouwen van de burgers is inmiddels zodanig geschokt, dat het averechts werkt als ze het niet zelf ervaren of het om zich heen zien.’

En dan is dit nog een heel vriendelijke reactie. Ze kunnen echt een stuk steviger. En zit deze lezer er nu helemaal naast? Nee, dat denk ik niet. Al kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat sommige reageerders na jarenlange crisis domweg geen positief nieuws meer willen horen. De negativiteit is in ons lijf gaan zitten.

## De onzekerheid zit diep

Komt het nog wel goed met ons? Dat vragen veel mensen zich af. En dat is heel begrijpelijk. De crisis is velen niet in de koude kleren gaan zitten. Veel mensen kwamen er ongeschonden doorheen en hebben weinig anders gemerkt dan dat de salarisstijgingen de afgelopen jaren nogal mager waren.

Maar wat te denken van diegenen die hun baan verloren? Van gepensioneerden die kortingen op hun zeker gewaande pensioen moesten incasseren? Van mensen die voorlopig niet kunnen verhuizen omdat ze met hun tophypotheek zwaar onder water staan? Of ondernemers die hun klandizie achteruit zagen hollen en bij de bank in bijzonder beheer terecht zijn gekomen? Of jongeren die na afronding van hun opleiding geen werk konden vinden en van lieverlee maar een jaartje extra zijn gaan studeren? En dan is de impact van meer dan 50 miljard euro aan Nederlandse bezuinigingen en lastenverzwaringen nog niet eens genoemd.

Is het gek dat al deze mensen niet meteen staan te juichen als economen, politici en belanghebbenden het einde van de crisis verkondigen? Natuurlijk niet. Als deze mensen het effect van beginnend herstel, van stijgende koopkracht, van banengroei en van aantrekkende huizenverkoop al in de praktijk zien en voelen, dan blijft er altijd iets van argwaan hangen. Die negativiteit is niet zomaar uit ons systeem verdwenen.

En dan komt er ook nog een vluchtelingen crisis overheen. Nu gaat de bezorgdheid bij veel mensen over de stroom asielzoekers over meer dan economie. Maar een economische component zit er zeker in. Wat gaat de opvang van die duizenden mensen ons kosten? En hoe zit het met onze soci-

ale zekerheid en met onze banen? In het broze herstel van de economie is deze bedreiging van buitenaf een bron van zorgen en onrust.

Er is meer. Het is niet louter een kwestie van tijd voordat we de crisis zijn vergeten. Daarvoor is te veel op losse schroeven komen te staan en zijn er nog altijd te veel onzekerheden.

Vóór de crisis was globalisering het alomvattende economische thema. Die ontwikkeling was een wenkend vooruitzicht voor de economische bovenlaag, want ze bood kansen en mogelijkheden. Voor de economische onderlaag – om het even zwart-wit te stellen – was globalisering juist een bedreiging. Bedrijven verplaatsten immers gemakkelijk hun productieproces naar goedkope buitenlandse landen of haalden net zo gemakkelijk goedkope buitenlandse arbeidskrachten naar Nederland om tegen oneerlijke voorwaarden de concurrentie op de arbeidsmarkt aan te gaan.

De crisis breidde het rijtje onzekerheden behoorlijk uit. Deels zal dat komen door de psychologische klap die de crisis uitdeelde. Wat zeker leek, was niet zeker – neem ons pensioen. Maar de economische onzekerheden stapelen zich ook daadwerkelijk op. Door de crisis zijn we ons ervan bewust geworden en het is op veel terreinen absoluut niet duidelijk wat de richting na de crisis zal zijn. In die zin is deze crisis echt anders dan een ‘normale’ recessie.

Wat is naast globalisering nu actueel? Even binnenlands en buitenlands, groot en klein door elkaar heen: de houdbaarheid van de euro, de betaalbaarheid van de pensioenen, de verhoudingen op de arbeidsmarkt, de opkomst van robotisering, het gewaagde stimuleringsbeleid van centrale banken, de effecten van de vergrijzing op de economische

groei, de veranderingen in de gezondheidszorg, de hervormingen op de woningmarkt.

Al met al een lange reeks economische onzekerheden. Het felste debat onder economen gaat dan ook niet voor niets over de vraag of we in de westerse landen nog wel kunnen rekenen op stevig economisch herstel of dat ons een lange periode van kwakkelen te wachten staat. En als dat zo is, hoe betaalbaar zijn onze sociale voorzieningen dan nog? En hoe zorgen we dan voor een economische toekomst die wél florissant is? Hoe kunnen we meedoen in de snelle technologische ontwikkelingen? En hoe zorgen we dat niet alleen de slimsten en rijksten profiteren, maar dat iedereen mee kan doen?

Komt het nog wel goed met ons? Na een ‘normale’ crisis vraag je je dat niet af. Het herstel van de economie – en daarmee van koopkracht en banen – gaat altijd sneller dan verwacht. Maar deze bijzondere crisis, waarin een bankencrisis, een economische crisis en een eurocrisis in elkaar overliepen, slaat niet zomaar weer om in euforie.

## Waar staan we nu?

Voor de goede orde: ik wil geen pleidooi houden voor pessimisme en doemdenkerij. Laat staan dat ik complotten zie of een onvermijdelijk einde van ons ‘systeem’. Zwartgallige goeroes die hun lezers en toehoorders betoveren en hypnotiseren kennen een vaste schare fans. Dat zijn mensen die er blijkbaar van houden om het einde van de wereld zoals we die nu kennen voorspeld te krijgen.

Zo zit ik niet in elkaar. Ik ben er simpelweg te nuchter voor. Maar dat laat onverlet dat deze tijden ongekend interessant zijn en dat beleidsmakers in politiek, bij centrale banken en in de polder absoluut zeer kritisch gevolgd moeten worden. Ook economische voorspellers bij banken, belangenorganisaties en overheden dienen scherp in de gaten te worden gehouden.

Centrale banken begeven zich met hun stimuleringsmaatregelen op onverkend terrein. Europese politici hebben de eenheidsmunt eerder met geluk dan met wijsheid overeind gehouden. Arbeidsmarktdeskundigen betwisten elkaars vooruitzichten over de impact van robots. Bankiers hebben de mond vol van cultuurverandering, maar lobbyen onverminderd hard tegen échte verbeteringen in het financiële systeem.

En zo kan ik wel even doorgaan. Slechts één ding is zeker: degene die zegt zeker te weten hoe het afloopt met bijvoorbeeld de euro of de flexibilisering op de arbeidsmarkt, die liegt. Hoed u voor zekerweters.

De vraag is: Waar staan we nu? Is er reden voor voorzichtig optimisme? Kunnen we de negativiteit van de crisis achter ons laten? Zijn we dan sterker uit de crisis gekomen of moet er juist nog heel veel gebeuren voordat dat het geval is? Wanneer zitten we weer op het welvaartsniveau van voor de crisis? En wanneer is de werkloosheid tot aanvaardbare proporties gedaald? Kunnen we dan weer bouwen op onze zekerheden? Of zal alles vanaf nu anders zijn? Komt het nog wel goed met ons?

Dit boek neemt al die thema's in vogelvlucht in beschouwing. Op een toegankelijke manier maak ik zo de stand van zaken na de crisis op. Maar ik kan geen stellige antwoorden

bieden op alle vragen die ik hiervoor zelf heb opgeworpen. Dan zou ik zekerheden presenteren die er niet zijn.

Het is ook mijn overtuiging dat een simpel ja of nee op de vraag 'Komt het nog wel goed met ons?' niet zo interessant is. Je kunt immers oeverloos discussiëren over glazen die halfleeg dan wel halfvol zijn.

Het is veel interessanter en relevanter om deze onzekerheden uit te pluizen, de voors en tegens te onderzoeken, de zaken van alle kanten te bekijken. Zo hoop ik enige greep te kunnen bieden op al die economische actualiteiten. Begrijpen wat er gebeurt, is al heel wat.

Martin Visser  
November 2015



## *Crisis, wat voor crisis?*

Tijdens de hoogtijdagen van de eurocrisis kwam een groepje Nederlandse economen enkele keren bij elkaar in Amsterdam. Onder hen waren de hoogleraren Bas Jacobs, Lex Hoogduin en Roel Beetsma. Niet de minsten. Ook ik mocht deze bijeenkomsten bijwonen. De bedoeling was om een artikel of een rapport te schrijven waarin de vraag werd beantwoord: aan welke minimale voorwaarden moet het europroject voldoen wil het kunnen werken?

Een interessante vraag. En uiterst relevant. Want de eurocrisis had duidelijk het falen van de constructie aangetoond. Maar de mislukking aanwijzen was gemakkelijker dan de oplossing aandragen. Je zou van de eurozone een totaal geïntegreerde economische en politieke unie kunnen maken, maar daarvoor is nauwelijks draagvlak. Daarom was de vraag wel intrigerend of een beetje minder politieke unie ook zou werken voor de eenheidsmunt.

Het artikel of dat rapport is er nooit gekomen. We kwamen er niet uit. Toen na een aantal avonden bleek dat er geen vooruitgang werd geboekt, verzandde het initiatief.

Het gaat me nu niet specifiek om de oplossing voor de eurocrisis. Ik vond de eerste avond van deze club al heel typerend. Voor we konden nadenken over verbeteringen, aanpassingen en oplossingen, moesten we het uiteraard eerst

hebben over de problemen. De simpele vraag lag op tafel: wat voor crisis is dit eigenlijk?

Zo'n simpele vraag, maar we kwamen er niet uit.

Het is typerend voor de crisis die we de afgelopen jaren hebben doorgemaakt en zo langzamerhand achter ons aan het laten zijn dat je dus urenlang economen met elkaar kunt laten discussiëren en aan het einde van de avond nog altijd niet weet wat de oorzaak van de crisis is, hoe het verloop ervan zal zijn en wat dus de beste oplossing is.

Deze crisis is dan ook van alles tegelijkertijd: een financiële crisis, een vertrouwenscrisis, een economische crisis, een schulden crisis, een politieke crisis, een eurocrisis. En daarmee is het verloop heel anders dan bijvoorbeeld de recessie uit de jaren tachtig: een diepe dip die we snel weer te boven waren.

## Van de banken naar de economie

De huidige crisis begon met problemen op de Amerikaanse huizenmarkt. De huizenprijzen bereikten hun piek in 2006 en begonnen toen te dalen. Vanaf 2007 kwamen steeds meer hypotheekverstrekkers in de problemen. In de hoogtijdagen waren te veel en te gemakkelijk hypotheekleningen verstrekt. Bij de neergang van de huizenmarkten bleken dit simpelweg rommelhypotheekleningen te zijn.

Probleem was echter dat grote delen van de financiële sector verwickeld waren in de financiering van deze rommelhypotheekleningen. Whizzkids verpakten dergelijke hypotheekleningen tot nieuwe financiële producten die alom werden doorverkocht, herverpakt en verder doorverkocht. In 2007 al gingen tientallen hypotheekverstrekkers in Amerika fail-

liet. Maar de problemen ontstonden pas echt toen grote gevestigde namen in de zakelijke sector, zoals Bear Stearns, getroffen werden. De crisis escaleerde in september 2008 toen investeringsbank Lehman Brothers failliet ging.

Pas toen realiseerden bankiers, toezichthouders, beleidsambtenaren en politici zich hoezeer de financiële instellingen onderling met elkaar verbonden waren.

Op 12 september, drie dagen voor de val van Lehman Brothers, concludeerden de ministers van Financiën van de eurozone nog dat de crisis niet zou overwaaien naar Europa. ‘Wie zegt dat Europa op de rand van een recessie staat, heeft het totaal mis,’ zei toenmalig eurogroep-voorzitter Jean-Claude Juncker na een vergadering van ministers in Nice.

Maar deze bankencrisis stak wél de Atlantische Oceaan over. In Nederland moesten onder meer ING en Fortis/ABN Amro worden gered. Ook in veel andere Europese landen kwamen banken in de problemen en gingen regeringen over tot het steunen van hun financiële sector. Het verkeer tussen banken kwam nagenoeg tot stilstand, bankklanten vreesden voor de zekerheid van hun spaargeld. Europese politici konden niet anders dan met reddingsplannen en garantieregelingen komen.

De bankencrisis werd een economische crisis. In 2009 raakten veel Europese landen in een diepe recessie. De omvallende banken lieten hun diepe sporen na in de reële economie.

## Van de economie naar de overheid

Aanvankelijk kozen de Europese leiders ervoor om ons uit de crisis te stimuleren. In de jaren erna ontstond een fel de-